

Grunnleggende antagelser og symptomer på posttraumatisk stresslidelse blant mobbeofre

Mange mobbeofre har mistet troen på seg selv og omverdenen og viser klare symptomer på posttraumatisk stresslidelse.

TEKST

Lars Glasø

Morten Birkeland Nielsen

Ståle Einarsen

Katharina Haugland

Stig Berge Matthiesen

PUBLISERT 7. februar 2009

ABSTRACT:

A study of basic life assumptions and post-traumatic stress disorder among victims of workplace bullying

The aim of this study was to examine whether 72 victims of workplace bullying suffer from symptoms of post-traumatic stress disorder (PTSD). The study compared the victims group to a matched «non-bullied» group, to determine if the two groups differ in their basic assumptions about themselves, about others, and about the world. The results indicate that victims suffer very significantly from being bullied at work. In particular, their assumptions about the world being a good place to live in are severely invalidated

Keywords: work place bullying, post-traumatic stress disorder, basic assumptions

EMNER

Mobbing på arbeidsplassen

Posttraumatisk stresslidelse

Grunnleggende antagelser

Mobbing og trakassering er dokumentert som utbredte problemer i norsk arbeidsliv. I en landsrepresentativ studie som nylig ble gjennomført i Norge, oppgav opp mot 5% av respondentene at de mobbes på jobben (Einarsen et al., 2007). Mobbing i arbeidslivet dreier seg om situasjoner på arbeidsplassen der en person over lengre tid føler seg utsatt for negativ behandling av en eller flere andre personer på en slik måte at han eller hun ikke klarer å forsvare seg mot disse handlingene (Björkqvist, Österman & Hjelt-Bäck, 1994; Einarsen, Raknes & Matthiesen, 1994). Mobbing dreier seg altså ikke om enkeltstående konfliktepisoder på jobben, men om vedvarende negative handlinger mot ett eller flere individer som reelt eller opplevd er underlegen i den aktuelle situasjon.

Forskning har vist at mobbing på arbeidsplassen har skadelige effekter på helsen og velværet til de som rammes av slike negative handlinger (Einarsen & Mikkelsen, 2003; Zapf, Knorz & Kulla, 1996). Spesielt synes depresjoner og angst å forekomme hyppig (O'Moore, Seigne, McGuire & Smith, 1998; Vartia, 2003). På grunnlag av symptomatologi hos hardt rammede er det blitt hevdet at noen ofre kan lide av posttraumatisk stresslidelse (PTSL) (Leymann & Gustafsson, 1996; Tehrani, 2004).

For å forstå og forklare hvorfor mobbing kan ha en slik dramatisk negativ effekt på ofrene, har Janoff-Bulmans (1989) kognitive teori om grunnleggende antagelser vært brukt. Her hevdes det at våre grunnleggende antagelser om verden, andre mennesker og oss selv rystes og kan bli endret som følge av traumer. Selv om Janoff-Bulmans teori opprinnelig var utarbeidet med tanke på ofre for traumer som ulykker, krig og alvorlige fysiske overgrep, har en dansk studie vist at også ofre for mobbing rapporterer mer negative basale antagelser om seg selv og om verden sammenlignet med et kontrollutvalg (Mikkelsen & Einarsen, 2002). Det er publisert lite empirisk forskning på disse områdene i norske fagtidsskrifter. Et hovedformål med den foreliggende studien er å undersøke i hvilken grad mobbeofre i Norge også rapporterer symptomer på PTSL, og hvorvidt de skiller seg fra en kontrollgruppe bestående av ikke-mobbete respondenter med hensyn til grunnleggende antagelser om omverdenen og seg selv.

Nyere forskning indikerer at mobbeofre ikke utgjør en ensartet gruppe med hensyn til personlighet. Glasø, Matthiesen, Nielsen og Einarsen (2007) fant at mobbeofre kunne deles inn i to undergrupper på grunnlag av deres personlighet. Ofrene i den ene undergruppen (36%) var mer ustabile og mindre omgjengelige, planmessige og utadvendte enn i den andre gruppen. I en annen studie, hvor psykologiske korrelater ved mobbing blant tidligere og «nåværende» mobbeofre ble undersøkt ved bruk av MMPI-2, fant man tre undergrupper av ofre (Matthiesen & Einarsen, 2001). To av undergruppene viste en avvikende personlighetsprofil, mens den tredje gruppen viste en normal ikke-elevet profil. Det er altså mye som tyder på at mobbeofre ikke er én homogen gruppe, men heller består av undergrupper med ulike personlighetsprofiler. Det er derfor ikke urimelig å tenke seg at det finnes tilsvarende undergrupper blant mobbeofre også når det gjelder grunnleggende antagelser. I den foreliggende studien vil vi også undersøke hvorvidt mobbeofre utgjør en ensartet gruppe eller består av ulike undergrupper med hensyn til sine grunnleggende antagelser.

Posttraumatisk stresslidelse

I de senere år har leger og psykologer som har behandlet ofre for langvarig mobbing, oppdaget at deres helseplager til forveksling er lik de senvirkningene man ofte finner hos for eksempel voldsofre eller krigsofre (Björkqvist et al., 1994; Leymann & Gustafsson, 1996; Weaver, 2000). Flere har derfor argumentert for at diagnosen posttraumatisk stresslidelse (PTSL), slik den er beskrevet i APAs DSM-IV kriterier (American Psychiatric Association, 2000), også bør kunne brukes på de symptomene og etterreaksjoner mange ofre for mobbing viser (se Tehrani 2004). PTSL er en diagnose som betegner senskader etter svært traumatiske opplevelser og kjennetegnes ved at

offeret opplever symptomer på henholdsvis hyperaktivering, påtrengende tanker/følelser og unngåelsesatferd, samtidig som disse symptomene har en varighet på minst en måned etter at den traumatiske hendelsen fant sted (American Psychiatric Association, 2000; Creamer, 2000). PTSL skiller seg fra en rekke andre psykiske lidelser ved at den har en kjent årsakskomponent, i form av en hendelse som involverer trussel mot liv, alvorlig skade eller død (Scnurr, Friedman & Bernardy, 2002). Lidelsen er videre kjennetegnet ved at den traumatiserende hendelsen etterfølges av reaksjoner som angst, irritabilitet, nervøsitet, manglende konsentrasjonsevne, nedsatt seksuell lyst, følelsesløshet og problemer med sosial samhandling.

«I en landsrepresentativ studie som nylig ble gjennomført i Norge, oppgav opp mot 5 % av respondentene at de mobbes på jobben»

Mange mobbeofre synes å ha et symptom-bilde som er forenelig med posttraumatisk stress. I en svensk undersøkelse fant Leymann og Gustafsson (1996) at 59 av totalt 64 ofre for mobbing hadde et symptom-bilde forenelig med posttraumatisk stresslidelse. I en studie blant 102 norske ofre for mobbing ble det funnet at 72 % av respondentene hadde en symptomskåre over anbefalte grenseverdier for posttraumatisk stress (Matthiesen & Einarsen, 2004). Lignende resultater ble avdekket i en studie av danske mobbeofre (Mikkelsen & Einarsen, 2002), mens en engelsk undersøkelse viste at 44% av ofrene hadde sterke symptomer på posttraumatisk stress (Tehrani, 2004). Mobbing på arbeidsplassen kan således antas å virke traumatiserende fordi den, som belastning, utgjør en fundamental trussel mot offerets psykiske integritet (Mikkelsen & Einarsen, 2002).

Ifølge Janoff-Bulman (1992) er en måte å forstå reaksjonene til mennesker som har opplevd ekstreme negative hendelser på, nettopp å fokusere på menneskers grunnleggende antagelser om verden og den innvirkningen stressende livshendelser har på disse antagelsene. Når det gjelder mobbing, er det mulig å tenke seg at det oppstår et misforhold mellom ens egne forestillinger om seg selv som verdifull og andre som gode og det å havne i en offerposisjon. Mobbingen kan berettige, øke, og til og med skape, et negativt syn på verden og en negativ emosjonell tilstand, slik Janoff-Bulman (1989; 1992) argumenterer for i sin følgende teori.

Grunnleggende antagelser

Ifølge Janoff-Bulman (1989; 1992) er det tre grunnleggende antagelser som utgjør vår antagelsesverden. Disse er abstrakte forestillinger om oss selv, verden rundt oss og forholdet oss selv og verden. De tre fundamentale antagelsene er: 1) Verden er god, 2) Verden er meningsfull, og 3) En selv er verdifull. Essensen i teorien er at traumer kan ryste og endre våre antagelser og gi sterk angst.

De fleste mennesker er overbevist om at verden er et godt sted å være. «Verden» i denne sammenhengen er et abstrakt begrep som refererer til både mennesker og hendelser. En antar at andre mennesker er gode, snille, hjelpsomme og omsorgsfulle. En tror også på positive utfall og hell heller enn på negative utfall og uhell. Denne positive antagelsen gjør at mennesker for det meste kan bevege seg i verden bedre enn de ville vært i stand til dersom de hele tiden var fylt av realistiske tanker om hva som kunne skje dem (Liechty, 2002). Janoff-Bulman (1992) har gjennom sin forskning funnet at mennesker har en svært positiv tro på det gode i mennesker og det gode i hendelser. Disse to grunnleggende antagelsene utgjør kategorien «verden er god». Menneskers antagelser om at verden er meningsfull, dreier seg ikke bare om hvorfor ting skjer i ens verden, men også om hvorfor ulike hendelser skjer bestemte mennesker. En forsøker å forstå fordelingen av gode og dårlige utfall, og for å danne seg en mening antar en tilsynelatende naturlige sammenhenger mellom mennesker og deres opplevelser og erfaringer. I den vestlige verden gjelder tre distribusjonsprinsipper (Janoff-Bulman, 1989). Det første er prinsippet om rettferdighet. En meningsfylt verden er et sted der det finnes en sammenheng mellom en person og det som skjer med ham eller henne - ulykker rammer ikke tilfeldig - og det er et menneskes godhet som avgjør dets skjebne. Når en ser verden ut fra et prinsipp om rettferdighet, ses negative hendelser som straff og positive hendelser som belønning.

Det andre prinsippet er menneskers forståelse av kontrollerbarhet, hvor tanken er at en gjennom sin egen atferd kan kontrollere direkte hva som skjer med en selv. Det tredje prinsippet, som kan synes å stå i motsetning til de to første, er antagelsen om tilfeldighet. Ifølge denne antagelsen er det ikke alltid mulig å forstå hvorfor visse hendelser skjer med visse mennesker, det er et sjansespill, og meningsløshet råder. En person som tror på tilfeldigheter, vil ikke se rettferdighet og kontrollerbarhet som sterke determinanter for hendelser, og vil hevde at lite kan gjøres for å beskytte et individ fra negative opplevelser. I realiteten, skriver Janoff-Bulman (1989), er mennesker i stand til å tro på alle tre prinsippene i større eller mindre grad, og med mer eller mindre vekt på hver av dem. Den tredje grunnleggende antagelsen Janoff-Bulman postulerer, er at en har tro på sin egen positive verdi som menneske. Denne antagelsen er en global evaluering av selvet, og generelt sett ser mennesker på seg selv som gode, dyktige og moralske individer.

Rystede antagelser

Disse tre positive antagelsene sameksisterer i kjernen av menneskers antagelsesverden, og mennesker går normalt gjennom livet uten å tenke nærmere over sine grunnleggende antagelser (Janoff-Bulman, 1992). En vet at «fæle ting» skjer i verden, men når de skjer, er det i overensstemmelse med visse prinsipper, og en selv er beskyttet fordi en er den en er, eller gjør det en gjør. Dette kaller Janoff-Bulman menneskers «illusjon om usårbarhet». Små endringer i antagelsesskjemaene skjer som et resultat av menneskers interaksjon med miljøet, og er sjelden stressende, eller i det hele tatt merkbare. I disse tilfellene er ikke den overordnede strukturen til antagelsessystemet truet. I møte med traumatiske hendelser derimot er ikke enkel

assimilering nok: De grunnleggende antagelsene utfordres, og det kan oppstå en psykologisk krise.

I lys av de erfaringer mobbeofre gjør seg med sine omgivelser, er det rimelig å anta at mobbing på en fundamental måte, ryster overbevisningen om at verden er god (Einarsen et al., 1999). Man opplever å plutselig være i en situasjon der noen er ute etter å «ta en», og mange opplever at de mister støtte fra så vel kolleger som venner og familie. Det er heller ikke urimelig å anta at også ideen om at verden er meningsfull, blir rystet når man utsettes for mobbing. Mange ofre for mobbing på arbeidsplassen vurderer seg selv som dyktige, arbeidsomme og flittige mennesker, og det å plutselig bli beskyldt for å være dum, udugelig, ineffektiv eller lignende kan derfor være ekstremt belastende, da det radikalt bryter med tidligere antagelser og erfaringer - særlig hvis disse beskyldningene pågår over lengre tid og fra stadig flere personer (Einarsen et al., 1999). I tråd med dette synet viste en studie i Danmark at mobbeofre skilte seg signifikant fra en gruppe ikke-mobbete på seks av åtte subskalaer på World Assumptions Scale (WAS), en skala som måler menneskers grunnleggende antagelser. Ofrene i denne studien så på seg selv som mindre verdifulle, mindre dyktige og mindre heldige enn kontrollutvalget, de oppfattet verden som mindre god og andre mennesker som mindre støttende og omsorgsfulle, og de så på verden som mindre kontrollerbar og rettferdig (Mikkelsen & Einarsen, 2002).

Formål med undersøkelsen

Selv om det finnes empirisk belegg for å hevde at eksponering for mobbing kan gi symptomer på PTSL, vet vi fortsatt for lite om forbindelsen mellom mobbing på arbeidsplassen og symptomer på PTSL og om sammenhengen mellom det å bli utsatt for mobbing og menneskers grunnleggende antagelser. Noen funn tyder imidlertid på at mange mobbeofre viser symptomer på PTSL, og at deres grunnleggende antagelser om seg selv som verdifulle og omverdenen som god er svakere enn hos andre arbeidstagere. Det er imidlertid publisert lite empirisk forskning på disse områdene i norske fagtidsskrifter. Vi ønsker derfor å belyse sammenhengen mellom mobbing på den ene siden og henholdsvis posttraumatiske symptomer og grunnleggende antagelser på den andre. Siden studier indikerer at mobbeofre ikke nødvendigvis utgjør en ensartet gruppe, men heller består av undergrupper med ulike mentale profiler og reaksjonsmønstre, kan det tenkes at det finnes tilsvarende undergrupper blant mobbeofre også når det gjelder grunnleggende antagelser. I denne studien vil vi derfor også undersøke hvorvidt mobbeofre utgjør en ensartet gruppe eller består av ulike undergrupper med hensyn til grunnleggende antagelser.

Metode

Prosedyre

To separate utvalg ble rekruttert i to omganger. I første omgang (2002) ble 221 deltagere rekruttert blant medlemmene i to norske støtteorganisasjoner for personer utsatt for mobbing på arbeidsplassen. Spørreskjema ble distribuert av de to organisasjonene til

medlemmene, via posten. Vedlagt spørreskjemaet fulgte et anbefalingsbrev fra lederne i organisasjonene, og et veiledningsskriv fra forskerne. Spørreskjemaene ble returnert anonymt direkte til forskerne i ferdigfrankerte konvolutter (responsrate 39%). I 2005 ble en gruppe på 96 personer rekruttert fra flere grupper av voksne deltidsstudenter fra ulike steder i Norge. Målet med dette andre utvalget var å få en ikke-mobbet kontrollgruppe som var lik mobbeutvalget på bestemte demografiske variabler. En fordelingsmetode for randomisert matching (Matched random assignment) sikret at gruppene ble like på de relevante variablene. Denne forsikringen er spesielt viktig med små utvalgsstørrelser, fordi vanlige randomiserte fordelingsprosedyrer oftest sikrer like grupper kun når utvalgsstørrelsen økes (Cozby, 1993). Tjuefire deltagere ble ekskludert fra sammenligningsutvalget fordi de ikke hadde fylt ut spørreskjemaet tilfredsstillende, hvorav noen få også oppga at de hadde blitt mobbet.

Utvalg

Syttito respondenter av de mobbede deltagerne ble matchet med 72 ikke-mobbede deltagere på de demografiske variablene arbeidsoppgaver, alder og kjønn. Subjektene ble rangordnet og satt sammen i par. I tilfeller med to eller flere mulige par ble en randomiseringsmekanisme brukt for å avgjøre parene. Fjorten par passet kun på kjønn og alder og ikke på arbeidsoppgaver. I disse tilfellene ble personer innenfor tilsvarende yrkessektor valgt.

Det totale matchede utvalget hadde et aldersspenn fra 29 til 56 år ($M = 43.3$; $SD = 6.86$). Mobbegruppen ($N = 72$) hadde en gjennomsnittsalder på 43.7 år ($SD = 6.90$), mens kontrollgruppen hadde en gjennomsnittsalder på 42.8 år ($SD = 6.84$). Begge gruppene bestod av 51 kvinner og 21 menn. Majoriteten av begge undergruppene arbeidet med oppgaver relatert til administrasjon/ledelse eller helsearbeid, eller de hadde tidligere jobbet med dette.

Instrumenter

Data ble innsamlet ved bruk av anonyme spørreskjemaer. Mobbing på arbeidsplassen ble målt med den norske versjonen av *Negative Acts Questionnaire* (NAQ; Nielsen & Einarsen, 2007), som måler selvrapporterte opplevelser med spesifikke negative handlinger. Den versjonen av NAQ som ble brukt i denne studien, består av 28 ledd (Cronbachs alfa; mobbet utvalg = .91; kontrollutvalg = .90) som beskriver ulike typer atferd som kan bli oppfattet som mobbing om de skjer jevnlig. Alle leddene er skrevet i atferdsmessige termer, uten noen referanser til begrepet mobbing. NAQ inneholder ledd som refererer til både direkte atferd (for eksempel åpne angrep på offeret) og indirekte atferd (for eksempel sosial isolering og baksnakking). For hvert ledd ble respondentene bedt om å oppgi hvor ofte de hadde vært utsatt for den beskrevne atferden. Responskategoriene var «aldri», «nå og da», «omtrent månedlig», «omtrent ukentlig», og «omtrent daglig». NAQ måler frekvensen og varigheten av mobbing, men ikke ulikheter i styrke mellom overgriper og offer.

«Resultatene fra den foreliggende studien viser at mobbing på arbeidsplassen er sterkt forbundet med symptomer på posttraumatisk stress»

Impact of Event Scale - Revised (IES-R, Weiss & Marmar, 1997) er et selvrapporteringsmål utviklet for å undersøke subjektivt opplevd lidelse som følge av spesifikke livshendelser. IES-R inneholder 22 ledd og består av tre subskalaer som måler grad av intensitet i forhold til de ulike komponentene i posttraumatisk stress: *hyperaktivering*, *påtrengende tanker* og *unngåelsesatferd*. Skalaen er ment å delvis ivareta DSM-IVs kriterier for posttraumatisk stresslidelse, men egner seg ikke fullt ut som diagnostisk instrument, da den ikke spesifikt tar hensyn til om respondenten har vært utsatt for alvorlig fysisk skade, trusler om fysisk skade eller vært vitne til andre mennesker som har vært utsatt for denne type skade slik det er beskrevet i DSM-IV- kriteriene (Astin, Layne, Camilleri & Foy, 1994). IES-R er dermed mer et forskningsverktøy på gruppenivå enn et diagnostisk instrument. Respondentene blir bedt om å rangere hvert ledd på en firepunkts skala, med svaralternativene «Ikke i det hele tatt», «Sjelden», «Av og til» og «Ofte» ut fra opplevelser fra de siste syv dager. Svarkategoriene er kodet som 0, 1, 3 og 5. Weiss og Marmar (1997) anbefaler at skalaen skåres og tolkes ved å benytte gjennomsnittsskåren fremfor kun å beregne en totalsum for alle ledd. Dermed kan man lettere sammenligne subskalaene innbyrdes, selv med ulikt antall ledd. Samtlige IES-R skalaer viste akseptabel reliabilitet: IES-R total (22 ledd, Cronbachs alfa mobbet utvalg:.95; kontrollutvalg:.97), unngåelsesatferd (8 ledd, Cronbachs alfa mobbet utvalg:.82; kontrollutvalg:.93), påtrengende tanker/følelser (8 ledd; Cronbachs alfa mobbet utvalg:.92; kontrollutvalg:.94), hyperaktivering (6 ledd; Cronbachs alfa mobbet utvalg:.88; kontrollutvalg:.89).

Grunnleggende antagelser ble målt ved bruk av *World Assumption Scale* (WAS) (Janoff-Bulman, 1989). Totalt består WAS av 32 ledd. Her inngår åtte subskalaer i tre overordnede subskalaer: Verden som god, Verden som meningsfull og En selv som verdifull. I tidligere studier har WAS blitt anvendt med både tre overordnede subskalaer og åtte subskalaer. I denne studien har vi valgt å bruke de tre overordnede subskalaene. To subskalaer inneholder utsagn om mennesker og verden generelt, og måler den grunnleggende antagelsen «Verden er god». Eksempler på ledd er «Verden er et godt sted» og «Folk er egentlig likeglade med hva som skjer med andre». Tre andre subskalaer måler antagelser om rettferdighet, kontroll og tilfeldighet, som henger sammen med den grunnleggende antagelsen «Verden er meningsfull». Eksempler på ledd er: «Som regel får folk det de fortjener», «Våre liv er i det store og hele bestemt av tilfeldigheter» og «Gjennom våre handlinger kan vi forhindre at noe negativt hender oss». Til slutt måler tre subskalaer oppfattet selv-kontrollerbarhet, personlig hell, og selv-verdi, som utgjør den grunnleggende antagelsen « En selv som verdifull». Følgende

uttalelser er eksempler på ledd på disse subskalaene: «Jeg anstrenger meg nesten alltid for å forhindre at det skjer noe negativt med meg», «Jeg er heldigere enn de fleste» og «Jeg synes av og til at jeg ikke er verdt noe» (reversert skåre).

Respondentene ble bedt om å angi i hvilken grad de var enige i hvert utsagn. Leddene ble skåret på en 6-punkts skala, der 1 tilsvarer «Helt enig» og 6 «Helt uenig». Etter at leddene var kodet i samme retning, svarer 1 til sterke negative grunnleggende antagelser, mens den mest positive verdien, 6, tilsvarer sterke positive antagelser. Den indre konsistensen i de tre subskalaene varierte fra middels til akseptabel, med Cronbachs alfa på .78 (mobbet utvalg) og .74 (kontrollutvalg) for «Verden som god», .66 (mobbet utvalg) og .62 (kontrollutvalg), for «Verden som meningsfull», og .75 (mobbet utvalg) og .71 (kontrollutvalg) for «Selv som verdifull».

Resultater

Gjennomsnitt, standardavvik, *t*-verdier og korrelasjoner for alle kontinuerlige variabler inkludert i studien er vist i tabell 1 og tabell 2. I tråd med vår forventning viste resultatene at mobbeofre hadde vært utsatt for signifikant flere negative handlinger enn kontrollgruppen (se tabell 1). Det var også signifikante forskjeller mellom gruppene med hensyn til symptomer på PTSL, hvor mobbeofrene skåret signifikant høyere på både unngåelsesatferd, påtrengende tanker/følelser og hyperaktivitet. Som vist i tabell 1 var det også signifikante forskjeller mellom gruppene på alle de tre grunnleggende antagelsene. Mobbeofrene viste svakere tro på at verden er god og meningsfull og svakere tro på egen verdi enn kontrollgruppen.

	Mobbeutvalg		Kontrollgruppe		t
	M	SD	M	SD	
1. Alder	43.72	6.90	42.81	6.84	.80
2. Negative handlinger	2.49	.66	1.25	.26	14.75*
3. Verden som god	4.78	.78	5.79	.58	-8.72*
4. Verden som meningsfull	3.71	.62	4.10	.60	-3.40*
5. Selv som verdifull	4.58	.75	5.58	.53	-9.23*
6. Unngåelsesatferd	2.50	1.34	.21	.60	12.99***
7. Påtrengende tanker/Følelser	2.86	1.56	.24	.67	12.86***
8. Hyperaktivering	2.69	1.52	.23	.65	12.36***

Note: *) $p < 0,05$; ***) $p < 0,001$. Df = 1/139-143 for alle sammenligninger.

For mobbegruppen viste korrelasjonsanalyser signifikante sammenhenger mellom alder og negative handlinger ($r = -.27, p < .05$), mellom verden som god og negative handlinger ($r = -.25, p < .05$), mellom en selv som verdifull og verden som god ($r = .45, p < .01$), og mellom en selv som verdifull og verden som meningsfull ($r = .30, p < .01$) (se tabell 2). For kontrollgruppen viste analysen signifikante sammenhenger mellom negative handlinger og verden som god ($r = -.24, p < .05$), og mellom verden som meningsfull og en selv som verdifullt ($r = .35, p < .01$). Korrelasjonene for begge utvalgene indikerte dermed at det kun er en signifikant negativ sammenheng mellom mobbing og ett av de tre målene på grunnleggende antagelser, nemlig verden som god. Mellom mobbing og PTSL-symptomene ble det funnet tydelige positive korrelasjoner i begge utvalgene. Resultatene fra korrelasjonsanalysene viser dermed at høy grad av mobbing er forbundet med sterke symptomer på PTSL.

TABELL 2. KORRELASJONER FOR ALLE KONTINUERLIGE VARIABLER FOR MOBBEGRUPPEN OG KONTROLLGRUPPEN

	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Alder	–	-.22	.09	-.12	.04	.04	-.03	-.07
2. Negative handlinger	-.27*	–	-.24*	-.09	-.22	.35**	.39**	.42**
3. Verden som god	.08	-.25*	–	.01	.02	-.08	-.22	-.14
4. Verden som meningsfull	-.07	-.10	.17	–	.35**	-.17	-.25*	-.24*
5. Selv som verdifull	-.03	-.22	.45**	.30*	–	-.26*	-.25*	-.25*
6. Unngåelsesatferd	.03	.31**	-.32*	-.04	-.28*	–	.75*	.80*
7. Påtrengende tanker/følelser	.09	.32**	-.34*	-.08	-.38*	.73*	–	.93*
8. Hyperaktivering	.05	.31**	-.33*	-.10	-.41*	.75*	.92*	–

Note: *) $p < 0,05$; **) $p < 0,01$. Over diagonal: Kontrollgruppe: $n = 72$. Under diagonal: Mobbeutvalg $n = 72$.

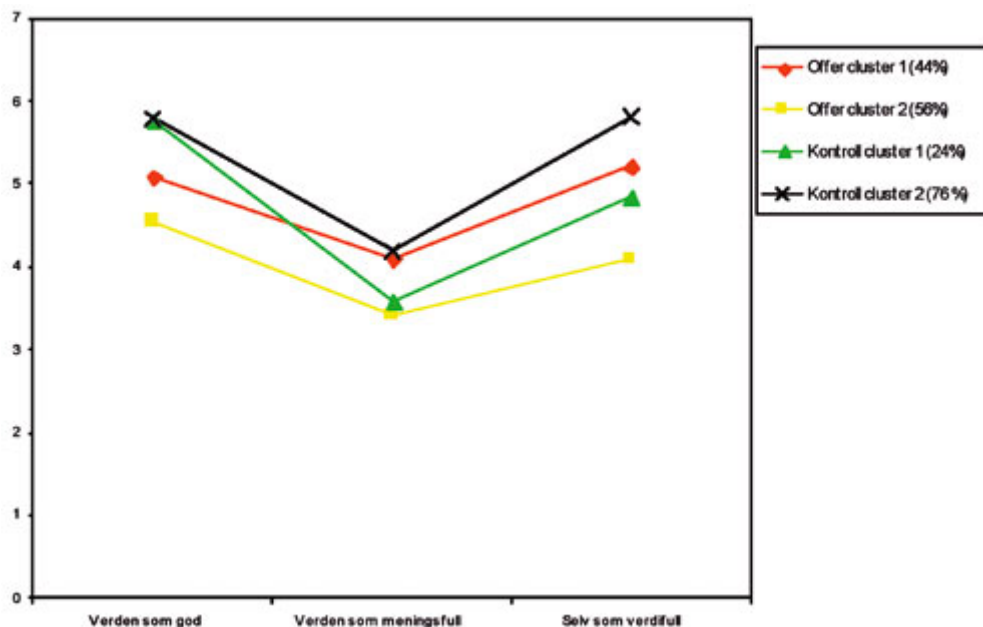
En TwoStep clusteranalyse viste at det fantes to grupper i mobbeutvalget som skilte seg fra hverandre på de tre grunnleggende antagelsene. Det første clusteret omfattet 43,7% ($n = 31$) av mobbeutvalget, og det andre clusteret omfattet 56,3% ($n = 40$). Cluster 1 hadde høyere skårer enn cluster 2 på samtlige av de grunnleggende antagelsene. Det ble funnet en signifikant forskjell ($t = 2.32$; $df = 68$; $p < .05$) mellom cluster 1 ($M = 2.24$; $SD = 1.45$; $n = 30$) og cluster 2 ($M = 2.98$; $SD = 1.23$; $n = 40$) i offergruppen på den totale PTSL-symptomskåren. I en tilsvarende clusteranalyse for kontrollgruppen ble det også funnet to undergrupper. Det første clusteret omfattet 23,6% ($n = 17$), og det andre 76,4% ($n = 55$) av kontrollutvalget. Cluster 2 i kontrollgruppen hadde høyere skårer enn cluster 1 på de

grunnleggende antagelsene Verden som meningsfull og En selv som verdifull. På antagelsen Verden som god er de to kontrollclustrene tilnærmet like. En ANOVA ($F = 74.31$; $df = 3/139$; $p < .01$) med en LSD *post-hoc*-test viste at både cluster 1 ($M = 2.40$; $SD = 0.61$; $N = 31$) og cluster 2 ($M = 2.56$; $SD = 0.70$; $N = 40$) i offerutvalget hadde vært utsatt for flere negative handlinger enn cluster 1 ($M = 1.40$; $SD = 0.35$; $N = 17$) og cluster 2 ($M = 1.87$; $SD = 0.21$; $N = 55$) i kontrollgruppen. Begge mobbeclustrene hadde en lavere WAS-profil enn det største clusteret i kontrollutvalget (76%). Det minste kontrollclusteret viste en lavere profil på henholdsvis Verden som meningsfull og En selv som verdifull enn det øvrige kontrollutvalget og offercluster 1 (se figur 1).

Diskusjon

Resultatene fra den foreliggende studien viser at mobbing på arbeidsplassen er sterkt forbundet med symptomer på posttraumatisk stress. Vi fant også at ofrene for mobbing rapporterte mer negative grunnleggende antagelser enn kontrollgruppen gjorde. Den foreliggende studien indikerer altså at selv om mobbeofferets *fysiske* integritet ikke skades, blir hans eller hennes *psykiske* integritet utsatt for alvorlige påkjenninger. Dette resonnementet støttes blant annet av en studie blant 318 personer i helse- og omsorgssektoren, som viste at ofrene for verbal aggresjon viste flere symptomer på PTSL enn ofrene for fysisk aggresjon (Walsh & Clarke, 2003). Den subjektive *opplevelsen* av en belastning synes derfor å ha vesentlig betydning for utvikling av en alvorlig stressreaksjon (Mikkelsen, 2001).

Resultatene fra den foreliggende studien viste at gruppen med mobbeofre hadde lavere tro på at verden er god, mindre tro på at verden er meningsfull, og lavere tro på egen verdi, enn kontrollgruppen. Disse funnene er i tråd med Mikkelsen og Einarsens (2002) undersøkelse i Danmark og støtter hypotesen om at eksponering for mobbing kan ryste og endre grunnleggende antagelser blant ofrene. Man kan tenke seg at det å havne i en offerposisjon fører til at man opplever et misforhold mellom sine egne kognitive skjemaer og hendelser i omverdenen. Mange ofre vurderer seg selv som pliktoppfyllende og arbeidsomme mennesker (Brodsky, 1976), og enkelte har en suksessfylt karriere bak seg (Zapf, 1999). Å bli utsatt for mobbing medfører at man må endre forstillingene om seg selv og omverdenen, noe som kan være en krevende oppgave. I stedet for å løse den kognitivt-emosjonelle krisen som mobbingen har skapt, kan offeret forbli i en kronisk tilstand av kognitiv forvirring og angst (Mikkelsen, 2001), noe som er karakteristisk for posttraumatisk stress.

Figur 1. Profiler for offercluster 1 (n = 31), offercluster 2 (n = 40), kontrollcluster 1 (n = 17) og kontrollcluster 2 (n = 55) på de tre grunnleggende antagelsene .

Funnene fra vår studie gir imidlertid ikke entydig støtte til en klar forbindelse mellom mobbing og rystelser i grunnleggende antagelser, da kun én av antagelsene, nemlig «Verden som god», viste en signifikant sammenheng med eksponering for negative handlinger. Dette resultatet kan forstås som at det er antagelsen «Verden er god» som er mest utsatt ved mobbing, og at de to andre antagelsene i mindre grad blir berørt. Heller ikke McDermut et al. (2000) kunne påvise noen signifikante sammenhenger mellom det å bli utsatt for seksuell trakassering og noen av de tre grunnleggende antagelsene blant 69 kvinnelige akademikere i USA. Man kan derfor stille spørsmål ved hvor anvendbar Janoff-Bulmans teori er for å forklare opplevelser og konsekvenser av mobbing. Denne overraskende mangelen på sammenheng i vår studie mellom to av de andre grunnleggende antagelsene og eksponering for mobbing åpner for alternative tolkninger, som i det følgende skal beskrives kort. Disse ulike tolkningene supplerer teorien om rystede grunnleggende antagelser og kan hver for seg eller i kombinasjon bidra til å forklare konsekvensene av å bli utsatt for mobbing.

Alternative tolkninger

Enkelte kritikere av Janoff-Bulmans teori (Joseph, 1999; Williams, 1999) påpeker at hun ikke fastslår om tap av grunnleggende antagelser er en normal eller en patologisk reaksjon på «offerliggjøringen». Kanskje er ofrenes antagelser allerede før mobbingen finner sted, usikkert fundert, eller strukturert på en så rigid, udifferensiert, eller overgeneralisert måte at opplevelsen av andres vonde aggresjon, eller egen hjelpeløshet, fører til en overveldende følelse av sårbarhet (Williams, 1999). En slik *individuell sårbarhet* forut for mobbingen kan være en forklaring på resultatene i vår studie. Clusteranalysene viste at mobbeutvalget består av to grupper, hvor den ene gruppen skåret signifikant lavere på totalskåren på grunnleggende antagelser enn den

andre. Dette indikerer at noen mobbeofre er mer sårbare enn andre, fordi gruppene rapporterte lik grad av eksponering for negative handlinger. Også Matthiesen og Einarsen (2001) har foreslått at spesifikke sårbarhetsfaktorer kan finnes blant mobbeofre siden de fant en *negativ* sammenheng mellom antallet negative handlinger noen av ofrene hadde opplevd, og deres psykosomatiske problemer, noe som gir støtte til en slik sårbarhetshypotese.

En beslektet tolkning er at personligheten, og da særlig *negativ affektivitet* (Watson & Clark, 1984), spiller en rolle for hvordan mobbing blir opplevd. Mennesker med høy negativ affektivitet fokuserer ofte på de problematiske sidene ved livet, og har ofte et negativt syn på seg selv, andre mennesker og verden generelt. Både i Finland (Vartia, 1996) og i Tyskland (Zapf, 1999) har man påvist et høyt nivå av negativ affektivitet blant mobbeofre. Det kan dermed ikke utelukkes at de negative grunnleggende antagelsene en finner hos ofre, kun viser at ofrene også før de negative hendelsene hadde negative forventninger til seg selv, andre og verden.

Videre kan en forklaring på sammenhengen mellom mobbing og stressreaksjoner være ofrenes *årsaksforklaringer*. Ifølge attribusjonsteori vil en persons forklaringer på ulike hendelser ha konsekvenser for hvordan vedkommende reagerer på hendelsene (Weiner, 1985). Med henblikk på symptomer på posttraumatisk stress vil ofrenes forklaringer med andre ord ha betydning for stressreaksjonens utvikling (Joseph, Yule, & Williams, 1993). Flere undersøkelser har, som ved negativ affektivitet, pekt i retning av at særlig en pessimistisk attribusjonsstil er relatert til både klinisk depresjon og symptomer på posttraumatisk stress (se Gray, Pumphrey & Lombardo, 2003).

«I vår undersøkelse hadde mobbeofre lavere tro på at verden er god, mindre tro på at verden er meningsfull, og lavere tro på egen verdi, enn andre arbeidstakere»

Begrepet *ostrakisme* (Williams, 1997) kan også bidra til å forklare reaksjoner og de negative konsekvensene av å bli mobbet. Å bli utsatt for ostrakisme innebærer at man blir avvist og utestengt fra gruppefellesskapet, noe som er et vanlig trekk ved mobbing. Ifølge Williams (1997) truer opplevelsen av å bli utestengt fra fellesskapet fire basale sosiale behov ved at: 1) offeret mister tryggheten og tilhørighet til andre, 2) offerets selvbilde trues ved å antyde at man ikke fortjener andres kjærlighet og omtanke, 3) offeret hindres i å ha kontroll med omgivelsene og sin samhandling med andre, og 4) ved at offeret opplever å være «sosialt død» ved ikke lenger å ha en meningsfylt tilværelse. Å bli satt i en slik situasjon hvor ens sosiale behov er alvorlig truet, kan naturlig nok føre til at mobbeofrene opplever sterk angst, og at deres grunnleggende antagelser både blir rystet og endret.

Metodiske betraktninger

I den foreliggende tverrsnittsundersøkelsen er det ikke mulig å avgjøre årsaksforholdet mellom mobbing, PTSL og grunnleggende antagelser. Janoff-Bulman (1989) hevder at PTSL kan være et resultat av rystede grunnleggende antagelser, men det er også mulig at det å være utsatt for mobbing fører til en økning i depresjons- og angstsymptomer, noe som igjen kan føre til endringer i kognitive skjemaer (Mikkelsen, 2001). Videre kan ikke deltagerne i denne undersøkelsen regnes som representative for norske mobbeofre generelt. Samtlige informanter er rekruttert blant medlemmene av støtteforeninger for mobbeofre, noe som sannsynliggjør at utvalget er skjevt (se Zapf, Einarsen, Hoel & Vartia, 2003). Det er imidlertid viktig å skille mellom studier som forsøker å demonstrere frekvensen og naturen til mobbing på arbeidsplassen, og studier som forsøker å demonstrere mobbingens fenomenologi (Matthiesen & Einarsen, 2001), som er målet med vår studie. Denne studien har utelukkende basert seg på *ofrenes* vinkling av en mobbekonflikt. For å unngå for selektiv og ensidig kunnskap om hvordan en mobbekonflikt forløper og utvikler seg, bør man i fremtiden prøve å hente inn informasjon også fra andre parter i aktuelle saker.

Konklusjon

Denne studien har vist at mobbeofre har sterkere symptomer på posttraumatisk stresslidelse, og at de har sterkere negative grunnleggende antagelser om seg selv og omverdenen sammenlignet med andre arbeidstagere. Forbindelsen mellom mobbing og grunnleggende antagelser var imidlertid ikke entydig, noe som åpner for et multifaktorielt perspektiv på mobbefenomenet, hvor både kognitive, personlighetsmessige og sosiale faktorer sannsynligvis spiller en viktig rolle.

Lars Glasø

Det psykologiske fakultet

Universitetet i Bergen

Christiesgate 12

5015 Bergen

Tlf. 55 58 86 44

E-post Lars.glaso@psysp.uib.no

Teksten sto på trykk første gang i Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol 46, nummer 2, 2009, side 153-160

TEKST

Lars Glasø

KONTAKT: lars.glaso@bi.no

Morten Birkeland Nielsen

Ståle Einarsen

Katharina Haugland

Referanser

American Psychiatric Association (2000). Diagnostic and statistical manual of mental disorders. Fourth Edition (Text Revision). Washington, DC.: American Psychiatric Association.

Andersen, A. & Tysland, I. (1998). Krigens skjulte ofre - Hvem er de? Upublisert rapport. Bergen: Universitetet i Bergen.

Astin, M. C., Layne, C. M., Camilleri, A. J. & Foy, D. W. (1994). Posttraumatic stress disorder in victimization-related trauma. *New Directions for Mental Health*, 64, 39-54.

Björkqvist, K., Österman, K. & Hjeltbäck, M. (1994). Aggression among university employees. *Aggressive Behavior*, 20, 173-184.

Brotsky, C. M. (1976). *The harassed worker*. London Routledge.

Cozby, P. C. (1993). *Methods in behavioural research* 5 utg.). Mountain view: CA: Mayfield.

Creamer, M. (2000). Posttraumatic stress disorder following violence and aggression. *Aggression and Violent Behavior*, 5 (5), 431-449.

Creamer, M., Bell, R. & Failla, S. (2003). Psychometric properties of the Impact of Event Scale - Revised. *Behaviour Research and Therapy*, 41, 1489-1496.

Einarsen, S., Matthiesen, S. B. & Mikkelsen, E. G. (1999). Tiden leger alle sår: Senvirkninger av mobbing i arbeidslivet. Bergen: Institutt for samfunnspsykologi, Universitetet i Bergen.

Einarsen, S., Raknes, B. I. & Matthiesen, S. B. (1994). Bullying and harassment at work and their relationship to work environment quality. An exploratory study. *The European Work and Organizational Psychologist*, 4, 381-401.

Einarsen, S., Tangedal, M., Skogstad, A., Matthiesen, S. B., Aasland, M. S., Nielsen, M. B., et al. (2007). Et brutalt arbeidsmiljø: En undersøkelse av mobbing, konflikter og destruktiv ledelse i norsk arbeidsliv Bergen: Bergen Bullying Research Group, Det psykologiske fakultet, Universitetet i Bergen.

Glasø, L., Matthiesen, S. B., Nielsen, M. B. & Einarsen, S. (2007). Do targets of workplace bullying portray a general victim personality profile? *Scandinavian Journal of Psychology*, 48, 313-319.

Gray, M. J., Pumphrey, J. E. & Lombardo, T. W. (2003). The relationship between dispositional pessimistic attributional style versus trauma-specific attribution and PTSD symptoms. *Journal of Anxiety Disorders*, 17, 289-303.

Janoff-Bulman, R. (1989). Assumptive worlds and the stress of traumatic events: Applications of the schema construct. *Social Cognition*, 7, 113-136.

Janoff-Bulman, R. (1992). *Shattered assumptions: towards a new psychology of trauma*. New York: Free Press.

Joseph, S. (1999). Attributional processes, coping and post-traumatic stress disorders. I W. Yule (red.), *Post-traumatic stress disorders: Concepts and therapy* (pp. 51-70). Chichester: John Wiley and Sons Ltd.

Joseph, S., Yule, W. & Williams, R. (1993). Post-traumatic stress: Attributional aspects. *Journal of Traumatic Stress*, 6, 501-513.

Kamphuis, J. H. & Emmelkamp, P. M. G. (2001). Traumatic distress among support-seeking female victims of stalking. *American Journal of Psychiatry*, 158, 795-798.

Leymann, H., & Gustafsson, A. (1996). Mobbing at Work and the Development of Post-traumatic Stress Disorder. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 5 (2), 251-275.

- Liechty, D. (2002). The assumptive world in the context of transference relationships. A contribution to grief theory. I J. Kaufman (red.), *Loss of the assumptive world. A theory of traumatic loss* (pp. 83-93). New York: Brunner-Routledge.
- Matthiesen, S. B. & Einarsen, S. (2001). MMPI-2 configurations among victims of bullying at work. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 10 (4), 467-484.
- Matthiesen, S. B. & Einarsen, S. (2004). Psychiatric distress and symptoms of PTSD among victims of bullying at work. *British Journal of Guidance & Counselling*, 32 (4), 335-356.
- Nielsen, M. B. & Einarsen, S. (2007). Kartlegging av mobbing i arbeidslivet: Negative Acts Questionnaire. *idsskrift for Norsk Psykologforening* 44 (2), 151-153.
- McDermut, . F., Haaga, D. A. F. & Kirk, L. (2000). An Evaluation of Stress Symptoms Associated with Academic Sexual Harassment. *Journal of Traumatic Stress*, Vol. 13 (3), 397-411.
- Mikkelsen, E. G. (2001). Mobning i arbeidslivet: Hvorfor og for hvem er den så belastende[[spm]] *ordisk Psykologi*, 53, 109-131.
- Mikkelsen, E. G. & Einarsen, S. (2002). Basic assumptions of post-traumatic stress among victims of bullying at work. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 11 (1), 87-111.
- O'Moore, M., Seigne, E., McGuire, L. & Smith, M. (1998). Victims of workplace bullying in Ireland. *the Irish Journal of Psychology*, 19 (2-3), 345-357.
- Renck, B., Weisæth, L. & Skarbö, S. (2001). Stress reactions in police officers after a disaster rescue operation. *Nordic Journal of Psychiatry*, 56 (1), 7-14.
- Scnurr, P. P., Friedman, M. J. & Bernardy, N. C. (2002). Research on posttraumatic stress disorder: Epidemiology, pathophysiology, and assessment. *Psychotherapy in practice*, 58 (8), 887-889.
- Tehrani, N. (2004). Bullying: a source of chronic post traumatic stress[[spm]] *British Journal of Guidance & Counselling*, 32 (3), 357-366.
- Walsh, B. R. & Clarke, E. (2003). Post-trauma symptoms in health workers following physical and verbal aggression. *Work & Stress*, 17 (2), 170-181.
- Vartia, M. (1996). The Sources of Bullying - Psychological Work Environment and Organizational Climate. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 5 (2), 203-214.
- Vartia, M. (2003). *Workplace bullying - a study on the work environment, well-being and health*. University of Helsinki, Helsinki.
- Watson, D. & Clark, L.A. (1984). Negative affectivity: The disposition to experience aversive emotional states. *Psychological Bulletin*, 96, 465-490.
- Weaver, A. (2000). Can post-traumatic stress disorder be diagnosed in adolescence without a catastrophic stressor[[spm]] A case report. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 5, 77-83.
- Weiner, B. (1985). «Spontaneous» causal thinking. *Psychological Bulletin*, 97 (1), 74-84.
- Weiss, D. & Marmar, C. (1997). The Impact of Event Scale - Revised. I J. Wilson & T. Keane (red.), *Assessing psychological trauma and PTSD* (pp. 399-411). New York: Guildford.
- Williams, K. D. (2001). *Ostracism. The power of silence* New York: The Guilford Press.
- Williams, R. (1997). Personality and post-traumatic stress disorder. I W. Yule (red.), *Post-traumatic stress disorders: Concepts and therapy* (pp. 92-115). Chichester: John Wiley and Sons Ltd.
- Zapf, D. (1999). Organisational, work group related and personal causes of mobbing/bullying at work *International Journal of Manpower* 20 (1/2), 70-85.
- Zapf, D., Einarsen, S., Hoel, H. & Vartia, M. (2003). Empirical findings on bullying in the workplace. I S. Einarsen, H. Hoel, D. Zapf & C. L. Cooper (red.), *Bullying and emotional abuse in the workplace. International perspectives in research and practice* (pp. 103-126). London: Taylor & Francis.
- Zapf, D., Knorz, C., & Kulla, M. (1996). On the relationship between mobbing factors and job content, social work environment, and health outcomes. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 5 (2), 215-237.

